

A csőcselék Angyal-kövei

Kevés ember lehet a világon, akinek olyan szobor állítana emléket, amelyet saját maga képzelt el a kivégzése előtt a börtönben. Viszont nem is Angyal Istvánról volna szó, ha széles körben ismert volna, hogy tőle származik a rákoskeresztúri köztemető Nemzeti Emlékhelyének „alapító okirata”, amelyet **Eörsi István** csempezett ki közös börtönükből: „Nagy rusztikus kő legyen a névtelen csőcselék emléke, amelyből lettünk, amellyel együtt voltunk, és akikkel együtt térünk meg.”

A kő ott áll az irdatlan tér ünnepeként a temető végében a 301-es parcella mellett, amelyben a 19. sor vége felé, a társak között, megtalálható Angyal sírja is. A sírkő nem nagyobb, mint a sápadt tábla, amely a Tüzoltó utca 36. számú ház falán emlékeztet rá, hogy ott volt az egyik leghíresebb '56-os csapat, az Angyal István vezette felkelőcsoporthoz központja. A márványtábla aszkézisre hajló mivoltában is a környék legmegnyugtatóbb pontja. Nem mondhatni, hogy kultikus helyé vált volna a szovjetek ellen legtovább harcoló csoport bázisa. Inkább a József Attila közeli szülőházán látható tábla jelez valamit. E szerint a területet közbiztonsági okokból rendőrségi kamerák figyelik.

A belső Ferencváros kicsit sem szelíd vidék. Akkor sem volt más. Itt volt parancsnok Angyal. Az egyik legerősebb felkelőalakulat volt az övé. Embereinek döntő többsége a környéken lakott. Munkásyerekek, ipari tanulók vagy csak környékeliek. Nem találtam nyomát annak, hogy oroszok kivül ott másra lóttek volna. Jellemző semmiképpen sem volt. Az üzleteket megvédték, élelemmel látták el az öregeket, betegeket, és rendet tartottak az egész belső Ferencvárosban. Közben fegyvereket küldtek mindenová, ahonnan ezt kérték, s ha ők is úgy találták, hogy ezt a forradalom békéje megköveteli. A maguk módján értelmezett szocialista forradalmat csináltak. Angyal megfogalmazása szerint: „Mindkét irányzat – a sztálinista és az, amelyet ő '56-on belül ellenforradalminak nevezett (a szerző) – célja egy és ugyanaz: a forradalom vérbe fojtása.” Ez nem ugyanaz a gondolat, mint amely mentén (Iván Kovács Géza háttérbe szorítása után) akár csak az Üllői út túloldalán, a Corvin közben értelmezték a forradalmi helyzetet. De nem biztos, hogy ez az, amiért Angyal köve meglehetősen magányos. Ha Jovánovics György megalkotta is szoborvégrendeletét, Angyal maga nincs jelen. Ahogyan '56 tömegmeleg, plebejus szelleme sem.

Azokban a napokban, mondja Karátsón Gábor 1956 októberére, novemberre emlékezve, mindenki mindenkibe folyton beleszeretett. Azután elkedvetlenedtek az emberek. Innen tekintve érthető-e meg Angyal István elhagyatottsága? Szeretlensége. Annak idején elzavarta a Tüzoltó utcába pártfogásért, autókért, ezért-azért érkező pártdelegátusokat, mondván, szégyelljék magukat, hogy ilyen káoszban, amikor a függetlenséget és a hazát kellene védeni, ők pártot alakítanak. A pártos gondolkodás most sem talál benne partnert. Az Angyal-féle erkölcsi abszolutizmusra nyitott meditáció viszont visszahőkölhet, látván, mi történhet a humániummal a történelem gravitációs mezejében. Pedig Angyal ki sem került onnan életének 30 éve alatt.

1944-ben édesanyjával és egyik nővérével Auschwitzba deportálták. Mindkettejüket elvesztette. (Ez időből való egy nem róla szóló könyv epizódja: egy bizonyos „Jóska hívó katolikus, de megjárta Auschwitzot is, ahol társai meg akarták ölni. Mert mikor levették, látták rajta, hogy nem zsidó. Ha nem az, akkor spicli. Rárohantak, hogy agyonüssék. De egy markosabb köztük, Angyal István, testével megvédte, miközben rájuk ordított: Szerencsétlenek. Rá ugyanaz a sors vár, mint rátok.”)

Hazatérve bölcsésztanulmányokba kezd, de két sikeres évet egy vita követ, amelyben Lukács György mellett foglal állást, akit pedig éppen meg kellett volna bélyegezni, s máris Dunapentelén találja magát mint vasbetonszerelő. Persze él munkás. Marxista. Ezért nem lép be a pártba. Mégis nagyon jelen van Budapesten is. Barátja **Eörsi Istvánnak**. Együtt tüntet október 23-án Csurka Istvánnal. De nem az értelmiségi forradalmat vívja. A Péterfy utcai kórházból hord ételt, gyógyszerrel mindenfelé a felkelőknek. Így kerül kapcsolatba a Tüzoltó utcaiakkal, ahol a fiatal csapat a parancsnokává teszi. A fegyverek nevében többször tárgyal a Parlamentben. Nagy Imrénben, aki visszatérően fegyverletételről beszél, nem bízik, Kádárral keresi a kapcsolatot. Meg is találja. Míg él, nem tudja kiheverni a becsapottságot. Az igazi, a nagy harc a Tüzoltó utcaiakkal a szovjet csapatok második támadásával jön el. Számukra akkor kezdődik a forradalom, amikor a legtöbb helyen

befejeződik, november 4-én. A siker reménye nélkül, a becsületért. Komoly eredményekkel. A ferencvárosiak tartották magukat a legtovább a városban. Csak már a környékbeli asszonyok is könyörögtek nekik, hagyják abba, mert szétlővik az oroszok a házakat. A visszavonulás előtti órákban még megakadályozták, hogy a Tompa utca sarkán az emberek kifosszanak egy italboltot, gondoskodtak róla, hogy a bázison őrzött autótak ne lehessen szétlopni (felirat a falon: „a forradalom nem a meggazdagodás eszköze”), aztán eltűntek. Angyal a Péterfy utcai kórházban folytatta az ellenállást, míg le nem tartóztatták. A Péterfy utca más minőségében is fogadhatta volna, mert tüdőgyulladásal, de lényegében evés és alvás nélkül csinálta végig a forradalmat.

Igazi szocializmust akart. Nem létezett. Már csak ezért is megrendítő lehetett számára a találkozás a bosszúálló szocializmus bíróságával. Legalább annyira megcsapta a halálos ítéletének indoklása, mint a tartalma. E szerint csoportjuknak „semmiféle közik a szocializmushoz nem volt, és egész magatartásukkal a kapitalizmus visszaállítására irányuló tevékenységet fejtettek ki. Rendszeres hajtóvadászatot folytattak az államvédelmi hatóság emberei ellen.” Miközben éppen ők mentettek meg lincseléstől ávosokat, akik beálltak hozzájuk harcosoknak, hogy a végén, a legnehezebb pillanatokban cserbenhagyják a csapatot. A ferencvárosiak jobbról ávosmentőknek, balról ávosölőknek minősültek. Középen, egy más síkon, ott maradtak, magukra.

A bukás után Angyal elhagyhatta volna az országot, de maradt. A hazám, nem megyek... Az ítéletet megismerve lemondott a fellebbezésről. Azt mondta, olyan bűnököt rónak fel neki, amiért valóban halálbüntetés jár(na). Másnak nem engedte ezt ő maga föladata. Ezekről nem kér – még életet sem. Egy kérése maradt, az utókorhoz. Az a bizonyos rusztikus kő.

Jovánovics György Rákoskeresztúron egy szellős, méltó csupa kő tér közepén, mintegy aknába helyezett fekete márványhasábot, földre fúrt emlékoszlopot, s szinte e tér mellett áll a nagy kő és környezete. A szobrász szerint az emlékmű nem a politikáról szól, hanem a halálról. Úgy tervezte meg a ritust, hogy a fekete követ kell megkoszorúzni, holott nem lehet mellé lépni, mert körülötte szakadék van. A sablonkoszorúzásnál katona teszi le a koszorúzó helyett a virágot; itt ezt az illetőnek magának kell megtennie. Közben át kell nyúlania '56 nyitott sírja fölött, át a semmin – mondja Jovánovics.

A valóban, és átvitt értelemben is bátorságot igénylő mozdulat végrehajtására kevesen vállalkoznak. Állnak az egyik parton, a másikon is, megkiabálják egymást, de át nem nyúlnak. Sok oka van ennek, köztük kevéssé nyilvánvalóan '56 erkölcsi maximalizmusa is. Angyal köve megkerülhetetlen, ha közel lépünk hozzá. Ott is lehet hagyni a temető sarkában.

Nem érdemes, mert ha tudunk róla, ha nem, itt van. Hanak Péter történész fogalmazta meg néhány esztendeje (Mihancsik Zsófiának nyilatkozva és nem elsősorban '56-ról, hanem a megelőző évekről), hogy miként: „Nézzük meg, hányan kaptak infarktust, gyomorfekélyt ebben a nemzedékben, mert a cinikus gesztusok ellenére nem jutottak békeségre önmagukkal.” Ez az egyik megközelítés. A másik: „Én becsülöm a bátrakat, akik a fegyverek elé is hajlandók odaállni, de a bátorságuk olyan sajátos alkatból vagy lelki állapotból fakad, amelyben teljesen leépül a veszélyérzet is és az élet élvezésének képessége is.”

Az 1956-ot megélték számára jószerevel feloldhatatlan ez a kettősség. Az ídat az újabb generációknak adhat kegyelmet. Lehetőségeket. Nem kell már választani. Angyal kövére tekintve végiggondolható, milyen következményei vannak a küldetésstudatos morál történelemben oltásának. De etikai remekművekként is tekinthetünk magatartásokra, melyek a történelemben teremődnek, ám idővel azon túl is nőnek, hogy néhány évtized távlatából lélekemelő emlékművekké legyenek. Jovánovics bánatútnak nevezi az emlékhely közepétől az Angyal kövéig vezető utat. Meg kellene próbálni.

A hétköznapi út a valóságban egy irányú. A Tüzoltó utca 36-tól a 25. felé vezet. Ez is híres ház. Képzeltető, miféle arányosításra volt szüksége Szabó Istvánnak 1973-ban, hogy Tüzoltó utcai filmjének házsámot találjon. Végül a 25-öt választotta. Bátorsággal megközelítve a 36-ot, de azért másfél saroknyi távolságot tartva. Nem hiszem, hogy azóta sokkal közelebb jutottunk volna. Még akkor sem, ha a körút felé haladva, az Angyal utcához jutunk. Csakhogy ezt már 1956-ban is így hívták. Ezt sem Angyalról nevezték el.

Nagy N. Péter

Igazi szocializmust akart. Nem létezett. Már csak ezért is megrendítő lehetett a találkozás a bosszúálló szocializmus bíróságával.